

հովանւոյ տակ սահմանադրուած ժամանակը՝ որպէսզի վարձատրուի. ուրեմն խոհեմ եղիլ եւ զգոյշ թու ամէն մէկ վարմունքիդ մէջ, որ չար նախաձեռնութիւն վտանգ մը չկրեն: Ո՛րք կեցիր:» Եւ տոմարը կնքելով տուաւ Շուշանին որ Սոխակին հասցնէ:

Սոխակը վարդին նամակը առնելով, մեկուսացաւ եւ անոր անուշ բուրմունքէն զուարթացած՝ ինչպէս գիտնիլով, կը հոտոտէր զայն, սրտին ու աչքերուն վրայ կը գնէր եւ կ'ըսէր «Ահա զեղ ամենաբուժ՝ սպեղանի վէրքերու, եւ անգիշեր լոյս՝ աչքին»։ Եւ ան դադար համբուրելով ու հոտոտելով կը պիտէր, եւ չէր համարձակեր մատը կոխել՝ կնիքը բաւարարելու հետեւ ապա, գողգողունքէն ձեռքով նամակը բանալով, կարդաց, եւ անոր յուսադրական աւետարտութիւնէն խոսքերէն ուշաթափ ըլլալով գետինը ինկաւ։ Յետոյ, ոտքի ելլելով, սաստիկ ուրախութիւնէն խելքը գլխէն թռած, գիշերն իրուն այնպէս վարդարանն իր թաղցը եղանակովը հնչեցուց որ պզտիկներն ու մեծերը սքանչացած մնացին։

ԱՊՐԱՐԻՍ ՄԱՐԳԱՐ ԽՈՃՆԵՆ ԵՐԵՒԱՆԵՑԻ

(Նարնակեղի)

„ՄԱՐԳԱՐ“

ԵՒ ԻՌԻՍՒԱՆԱՅ ԱՐԴԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

—o—

Մարտը, որուն տասնամակը տունուեցաւ մէկ քանի ամիս առաջ, առաջադրեց երրորդ մեծ ամասթերին է, Հիւսիսափայլէն ու Փորձէն յետոյ, եւ թէ՛ այդ երկու նախորդներուն հրաշակը չէ ունեցած ոչ ալ փայլը, պէտք է խոտոտելով թէ անհնգէն աւելի ընդարձակ ծրագիր մը ունեցած է եւ աւելի տեսական կերպով է ըլլալ։ Առաջիններուն փայլը կը բացաւ տրուել մէկ քանի մեծ անուններով, Նալբանդեան, Բաֆֆի, Գամառ-Գաթիպա, Պարսաւան, Մկրտիչ Իմին, Քերթեթ Պատկանեան, անուններ որոնք բովանդակ ազգին համար ունէին պաշտօն ու հօգը նշանակութիւն մը, սակեց զատ, Հիւսիսափայլէն ու Փորձը, երեսուն զաւրով անպիտի չըջաններով աւելի ուր դեռ ոչինչ կար հաստատուած, սեւծած են որոշ շարժում մը, Հիւսիսափայլէն՝ ազատական, հակակղերական եւ բարձրորէն ազգասիրական ձգտումը արթնցնելով, եւ Փորձը՝ գրական ու պատմական քննադատութիւնը հիմնելով ու բարձր գրականութեան ճաշակը զարգացնելով։

Մարտը եկած է շարունակել այդ սկսուած գործը։ շարունակողի գերը, աւելի գոտարին, միշտ նուազ փայլուն կ'երեւան, եւ այն բոլոր գրողները որ Մարտին շուրջը հաւաքուած են, հակառակ որ անհնգէն ամառը հուսալացոյց արդի լաւագոյն տաղանդներն են, նախորդ անուններուն մեծազորք ժողովրդականութիւնը չեն ունեցած։ Գրչին քննադատականները, Գամառ-Գաթիպայի իր գրքերը, Բաֆֆիի ուրուարդները՝ Փորձին մէջ, Նալբանդեանի սուր քրոնիկը եւ Նազարեանցի խաւաղաճ գաղափարապաշտութեան յօդուածները՝ Հիւսիսափայլէն մէջ, հաւասն էջերը որ պակասած են Մարտին. բայց ասի Մարտին կարելի չէ մեղադրել, որովհետեւ այդ էջերը թէ՛ Մարտին մէջ երեցած չեն, Մարտին զուրա ալ ու եւ տեղ, առաւանայ մամուլին մէջ, գրչութիւն չեն ունեցած այս ամբողջ վերջին շրջանին։ Միակ մեղադրանքը զոր կարելի է ուղղել Մարտին, անհասարակութիւնն է անոր պարսկականութեան։ Մարտը, նուազ թանձրածաւալ եւ աւելի ընտրուած ու հոծ, պիտի չանէր մեծապէս. Հիւսիսափայլէն ու Փորձը միշտեւ այսօր ծայր ծայր կը կարգացուին արժողով։ Մարտի տասնամեայ հաւաքածոյին համար նոյն բանը կարելի չէ ըսել. այնտեղ կը գտնենք առաւանդոյ արդի գրականութեան լաւագոյն էջերն մէկ քանի, ինչպէս Շիրվանզադէի Արտեմ Դիւմալեանը, Փախագեանի վիպականները, Պոստանցի Տեղերը եւ Բորիս Ազաւանցի յուշագրութիւնները, Լէօն Կորաւնեւը, Մատթեոսի, Արամ Չարլզի, Իսահակեանի, Շանթի, Իսմիրեանի բանաստեղծութիւնները, բայց միանգամայն անաղիք դէպ մը անմարելի ուսումնասիրութեանը, ճանրաւ տաղաւուկ վէպերու եւ անհամ բանաստեղծութեանը։ Այս դիտողութիւնը ներկայացնելէ յետոյ կը փութամ սակայն խիղճն աւելցնել թէ երբեք ստով չեմ արգաքացներ այն սխաւ տեսական հակակրօնները զոր Մշակը կը ցուցնէ Մարտին եւ որ կը զարմացնէ զին անհողմանակալ քննադատութեան թերթի մը կողմէն՝ ինչպէս որ կ'ըմբռնեմ Գրիգոր Արծրունիին հիմնարկութիւնը։ Աններեկ է չիտուտովանիլ որ Մարտը իր կարեւոր տողերուն կողմաստան հազ զարկանութեան մէջ, եւ անոր ուղղուած քննադատութիւնները պէտք է նպաստակ ունենան ոչ թէ զայն ուրախալ ու չըրացնել, այլ զայն մղել կատարելագործուելու։ Եւ այդ անիրաւ հակակրօնները, որ Մարտի տարածմանը արդեւ ըրալու չափ յառաջ կացած է, արժանիք մը եւս կ'աւելցնէ Պ. Արասխանեանցի որ, հակառակ նրբական անձուկ պայմաններու, հակառակ անխնայ շարունակական հարածանքի մը, կըրցած է, գեղեցիկ յամառութեամբ ու անձնութիւնութեամբ մը. սովալ են իր գործը կանգուն պահել, Ըսի թէ Մարտը ընդարձակ է նախորդ երկու մեծ ամասթերներուն ծրագիրը, եւ ասի ամենէն նշանակելի

արժանիքն է Մուսնին : Մկրդբն ի վեր հայ գրականութեան խոշոր թերութիւնը եղած է չափազանց սեղմուած մնալը ազգային ու տեղական շրջանակին մէջ , չափազանց քիչ հաղորդակցութեան մէջ մտնելը մարդկային ընդհանուր մտաւորականութեան հետ Մեր հին մաս տեղագիրները հայ եկեղեցիներն ու Հայոց պատմութեանն շատ քիչ անդամ գտաւ ելած են : Նոր ժամանակներու մէջ , աւելի ջանք ծաւալած են Հայը , մասնաւոր արեւմտեան Հայերը , օտար մտքին հետ չլիման մտնելու : Բայց այդ ջանքերը մասնաւոր գոյն մը պահած են , դեռ չեն ընդհանրացած եւ դեռ չեն հասած հաղթաւոր ընդարձակմանը : Մեքսիկեան Հայոց մէջ , Հիւսիսաիւային ու Փոքուն են որ Շիլլէրի , Լերմոնթի թարգմանութիւններով եւ մէկ քանի եւրոպական հարցերու վրայ ուսումնասիրութիւններով՝ այդ ճամբան բացին : Մուսնը նպաստած է այդ ճամբան ընդլայնելու : Պ . Արասխանեան , Լայքթիկ ու Բարդի ուսում առած համալսարանական մը , եւրոպացած մտքով Հայ մը , իր ամաթերութիւնն առաջին թուային մէջ իսկ իր հիմնարկութեան իր գլխաւոր նպատակ կը յայտարարէր ճիշտ այդ ուղղութեան զարգացումը : «Մինչեւ այժմ , կը գրէր , մեր հրապարակագրութիւնը փակուած է եղել զաղապարների համեմատապէս նեղ շրջանի մէջ , նորան զբաղեցնող խնդիրները եղած են Հայը , որպէս իր ազգի անդամ , որպէս կրօնական համայնքների անդամ , եւ հայ լեզուին , կրօնքը եւ եկեղեցիին իրենց յարաբերութիւններով , եւ վերջապէս զբաղրոցը : Ամէն բան ինչ դուրս է այդ շրջանակից , հայ գրականութիւնից մնողը սովորած է համարել ոչ իր թելքը բան , եւ ոչ իր իրաւունքի բան : Այսօրուանից հայկական գրականութիւնը իր զիրկն է աւանում Մուսն անունով նորան ին ամաթգիր , եւրասարկութիւնը կարեւոր է համարուր , երբ հայ գրական շրջանները նրան անհրաժեշտ էին դառնում . . . Ամէն անգամ երբ հայ գործողը կամեցել է մամուլի միջոցով արթնացնել մեր ազգի թմրած , հնութեան փոշիով ծածկուած մտքերը , բացել նրա այլ երբ կատարուող իրողութիւնը տեսնելու համար , ամէն անգամ երբ ուժիկն զարկելով մամուլ կարողացել է հայ ազգի միտքը իր առանձնութիւնից դուրս բերել եւ չիղել նրան ընդհանուրի հետ , դորանով իսկ ցոյց տալ նորա համեմատական ուժը ընդհանուր մարդկութեան ծառայելու եւ մարդկութիւնը իրան ծառայեցնելու , այդ ամէն անգամները կայսմած են մեր ժողովրդի զարգացման մէջ շրջանները» :

Եւ Պ . Արասխանեանց իր խոստումը կատարած է : Մուսնին մէջ երեւցած են ստուար թուով անտեթիւններ գրական , բնիկական , իմաստասիրական , գեղեցկագիտական , գրական հար-

ցերու մասին , թարգմանութիւններ Լերմոնթի , Բուշնի , Հայնէի , Մէնդելիւի , Կեօթի , Մորաստի , գործերու ուսումնասիրութիւններ օտար միծ գրադէտներու վրայ , այդ ուսումնասիրութիւններն ու տեսութիւնները անթերի չեն միշտ , թայց էականը ինծի համար սա իրողութիւնն է , թէ Մուսնն է եղած այն հայ առաջին ամաթգիրը որ այսքան ընդարձակ ու լայնողի ծրագիր ունենալ : Այդ ծրագիրը կրնայ շատ աւելի փայլուն կերպով գործագրուիլ . եւ ես ուրախ պիտի ըլլայի որ Պ . Արասխանեանց աւելի մեծ տեղ տար օտար մտքի արտաայտութեանց , եւ անոնցմէ միշտ կարեւոր բնութիւն կարեւորագոյնները : Ո՞րքան հրաշալիութիւն կան որոնց թարգմանութիւնը չունենալու ամօթալի կացութեանը մէջ ենք : Բաղդատարներ , արեւմտեան Հայք , Պոլսոյ , իզմիրի եւ Վիեննայի թարգմանութիւններով , շատ աւելի թուով գործեր հայացուցած են իտալական ու ֆրանսական գրականութիւններէն որ իրենց մասնաւորապէս մատչելի են , քան ուսահայք՝ ուսական ու գերմանական մատենարութիւններէն որ իրենց աւելի մատչեանօթ են : Իսկ անգլիական գրականութիւնը , որուն կարեւորութիւնը ճիշդագիտի պիտի ըլլար բացատրել , գրեթէ ամբողջապէս անմասնօթ օտար լեզու չգիտցող Հայերու : Ռուսահայք նախ պարտաւոր են ուսու գրականութեան հրաշալիութիւնները հայացնել , գործ մը զոր միայն իրենց կարող են կատարել , եւ որով օգտակար եղած պիտի ըլլային ընդհանուր հայութեան . ուսու քաղաքագիրութիւնը Ասիոյ վրայ տարածող մտաւոր սիրական գործութիւնը ըլլալու ամանաւումն է , եւ ուսու մտանքն ու ուսու արեւմտար պէտք է ծանօթ դառնան Հայերու ամբողջութեանը . անհաւատալի է որ Կոկոյ , Տաթխալիսի , Թուսկինի , Թալսի , Կոնչարոֆ , Չիւտի , հայերէն թարգմանուած ըլլան (երկու երեք փոքր կըստներու) թարգմանութիւնը նշանակութիւն չունի , ու Հրատարակչական Ընկերութիւնը , որմէ այս ուղղութեամբ շատ բան կը սպասուէր , դեռ շատ քիչ արդիւնք տուած է : Մուսնը կրնայ նպաստել իր չափով այդ ծառայողը իրաւունք մատուցանելու հայ գրականութեան : Նմանապէս , գերման գրականութիւնին ամենակարեւոր գործերն կան զոր Հայոց ճանչցնել անհրաժեշտ պարագ մըն է : Այս բոլորը իրաւունք ունիւն պակասի ուսումնայ հրիտաւարութեանն որ Ռուսիոյ եւ Գերմանիոյ համալսարաններուն մէջ կը պատրաստուէր եւ Մուսնը պատշաճ շրջանակ մըն է ուր այդ գործը կրնայ ձեռնարկուիլ : Թարգմանութիւններէն քատ , Մուսնը կրնայ աւելի ընդարձակ տեղ մը նուիրել Ռուսիոյ , ինչպէս Գերմանիոյ , մասաւորապէս ու ընկերական կեանքին բոլոր երեւոյթները մանրամասնաբար հայ հրապարակութեան ծանօթացնելու : Եւ այս ամենն յետոյ , կամ թերեւս ամենն առաջ , կայ խնդիր մը անհուն կարեւոր

րութիւն ունեցող, եւ զոր գրական մեծ ամսագիրք մը կարող է լուծել. այն է ոճի ու լեզուի խնդիրը: Ոճը, գրելու արուեստը, մէջ. անտարակուսելի է որ արեւմտեան Հայք — եւ ասի կը խտառութիւն մը կողմասի լաւագոյն գրեցողները — շատ աւելի բարձր գարգացման մը հասուցած են ոճը քան իրենց արարատեան ազգակիցները. արեւելեան Հայքը գրականութիւնը անհամեմատ կրպոյով աւելի հարուստ է իբր նիւթ, իբր ժողովրդական տկանք, իբր հայկական գրոյմ, բայց ունի տկար մնացած է (բայ ի մէկ քանի բացառութիւններէ, ինչպէս Նալբանդեան, Պալասանեան, եւ անոնք ալ) (բաւ գրողներ) եւ ոչ թէ սքիլոսոփներ) Իրենց ամենէն տաղանդաւոր գրագէտներուն իսկ պատմութեան երկարաբան, ոճը զանգաղ. ու. ճապաղ է, բացատրութիւնը նրբութեանէ զուրկ, պարբերութիւնը տղայականօրէն կազմուած: Վերջերս սկսած են ջանք մը ցուցնել ոճը կուկելու, եւ կը կարծեմ թէ ատոր մէջ արեւմտեան Հայքը նոր գրականութեան ազգացութիւնը մաս ունի, ինչպէս նաեւ այն դերը զոր կը խաղան կովկասեան գրականութեան մէջ մտած արեւմտեան Հայեր, ինչպէս Վ. Փափաղեան, Բարձրազոյն գրականութեան գլուխ-գործողներուն թարգմանութիւնը լաւագոյն սատարը պիտի ըլլայ կովկասեան գրականութեան մէջ (պարզապէս արուեստը) զարգացնելու. եւ արդէն արեւմտեան հայք իրենց ոճին նրբութիւնը կը պարտին այն սեռոր հաղորդակցութեան զոր ունեցած են իտալական եւ մանաւանդ ֆրանսական գրականութեան հետ, բազմաթիւ. թարգմանութիւններով եւ շարունակական ընթերցումներով: Այսպիսի փափուկ աշխատութիւն մը կարելի չէ սպասել ուղղակի Պ. Արասխանեանից որ գրագետ մը չէ, արուեստագետ մը չէ, բայց իբր բաւէ որ ինքը զգայ այդ պէտքը, չնչոյէ այդ ձգտումը, եւ ջանայ որ իր շուրջը խմբուած գրական ուժերը այդ ուղղութիւնը ձեռնարկեն եւ յառջը տանին: Ոճին հետ, մեր կովկասեան պաշտօնակիցները պէտք ունին մշակուել իրենց լեզուի ալ, իրենց հայերէնը, որ զեւ խառնակ է ու կարծր. եւ արդէն լեզուին այդ անխառն վիճակը ոճին անգարացման դիտարկ պատճառներէն մէկն է, լեզուին ըլլալով ոճին նիւթեղէնը: Արեւելեան հայերէնը անշուշտ սկսած է դադրել երբեմնի աշխարհակ խառնարդը ըլլալէ, ուր ամէն բան կար բաց ի հայերէնէ. օտար բառերէն ջանք մը կը տեսնուի խորհելու, օտար բացատրութեանց թարգմանութիւնները մէկդի կը դրուին, համաձայնութիւնը կը ձգուի ճկունութիւն անունը. բայց զեւ սկզբնաւորութիւն մըն է. եւ հարկաւոր է ուժեղ օրինակ մը որպէս զի կովկասեան գրաբարբարը հայերէն ըլլայ: Մուրճը կրնայ արդիւնը որ իր մէջ հրատա-

րակուած յօդուածները պարունակին ո եւ է օտար բառ, ու եւ օտար բառ. մեր առեւտրայեւ եղբայրակիցները հասնալու են վերջապէս թէ հայերէնը ունի յոյշոյ հարկաւոր բառերը բացատրելու համար ամէն տեսակ գաղափարներ եւ թէ բաց ի այնպիսի օտար բառերէ որոնք հայացած կրնան նկատուիլ, հայ լեզուին դէմ հայտնաբեր մըն է օտար բառերու գործածութիւնը: Մուրճը, եւ անոր շուրջը հաւաքուած կովկասեան գրագէտները, պիտի ուզեն այս գործը որոշողաբար եւ գիտակցաբար կատարել. այն ատեն, իրական նոր շրջան մը բացուած կ'ըլլայ արեւելեան հայքը գրականութեան համար, եւ Մուրճը յաջորդ տասնամակը կը տեսնուի այլապէս նշանակալից հանդիսաւորութեամբ մը:

Ա. ՉՊԱՆԵԱՆ

Յ. Գ. Ստացանք Արսիսի եւ Ազգացական հանդիսի վերջին հատորները: Արսիսը Հայքը գեղարուեստական ամենէն կատարաւոր հրատարակութիւնն է, եւ կը ցաւինք անկեղծօրէն որ Պ. Գուրաճեանից ստիպուած ըլլայ զոտն գանգատներ յայտնելու հասարակութեան անտարբերութեանէ: Կովկասի հայութիւնը որ կը վախել նիւթական բարօրութիւն մը, Արսիսի պէս մէկ քանի հանդէս կրնար ապրեցնել, եթէ գեղարուեստական զգացումը անոր մէջ իրօք տարածուած ըլլայ: Արսիս անթիւրի հրատարակութիւն մը կը թուի ինծի ոչ միայն հոյակապօրէն ճաշակաւոր տպագրութեան եւ արուեստագիտական մասին իրական ճոխութեանը համար, որոնք զայն հաւասար կը կազուցանեն եւրոպական ամենահանգիցիլ հրատարակութեանը, այլ նաեւ իր գրական պարունակութեանը համար որ շատ զանազանալի է, շատ լաւ խմբագրուած եւ կը ներկայացնէ հայերէնը որ թերեւս ամենէն մաքուր հայերէնն է զոր առեւտրայեւ ունին այս վարկերանիս: Վերջին թուումը մէջ կը գտնուի, ի միջի այլոց, Տաթեւայեցիի «Մեռելներու տանը յիշատակարանը» հրաշակերտին թարգմանութիւնը, պատմական ուսումնասիրութիւն մը «Բակուրան» ի ցեղակից հայկական թագաւորութեան վրայ, տեղագրական յօդուածներ Վանի եւ Ղրիմի վրայ, կենսագրական մը Յ. Պարոնեանի, պարսկաշայտի վրայ տեղեկութիւններ, եւ բազմաթիւ նկարներ, գեղարուեստական վերաբարտրութիւններ, Գործիքներ, Չանդուհիւսի, մեծվանդանի գործերու, Հայաստանի տեսարաններ, չէնքեր, մալապիկեր:

Ազգացական հանդիսը մասնագիտական հրատարակութիւն մըն է որ եկու. մէկ քանի տաւրիններ ի վիճ կարեւոր պակաս ու լացնիլ հայ մամուլը մէջ: Պ. Լալանեան որ իր ուսումնասիրութիւնները կատարած է ի Բարիկ, կը վարէ այդ հանդէսը գիտակից մտքի մը ձեռնահա-

սուլթանները ։ Ինչ որ Մորանանդանցները , Տիգրանանդանցները , Պողոսանդանցները սկսած էին հաւաքել անդիտակցարար , հեքաթները , հրդերը , ինչ որ ՀԱՅ գոյնը կը կազմէ աշխարհւոյ մէջ հնուց մինչեւ այսօր , Պ. Լալանանցի խնամքով այդ բոլորը կը ժողովի մէջնոսով , կը դասաւորուի եւ քննութեան կ'ենթարկուի Իրացի գիտական կարեւորութիւնէն , այդ աշխատութիւնը ինծի համար ամենէն էական նպատակն է հայ գրականութեան մէջ ազգային դրոյմին ճորայցմանը , գրականութեան մը հիմը գիւղն է , իր երգերով , իր աւանդութիւններով , իր բնական բանաստեղծութեամբը ։ ստանց անոր , գրականութիւնը , արուեստականօրէն արտադրուած , նման կ'ըլլայ ժողի վրայ ծածանող բարեբունէ , որոնց արմատը հողի մէջ չի ձգուի , եւ որոնք անխառն ու խախտու հրապարակ մը ունին միայն ։ Ազգադարման հանդիսէն վերջին թիւը կը պարունակէ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը Ե. Լալանանցի՝ Ջանգեղուրի վրայ , Համենցի հայեր՝ Յ. Մուրադանցի , Հայ Բոչաներ՝ Վ. Փապազեանի , Քիւրտեր իրենց տանը մէջ՝ Հ. Աւազեանի , Երբակի ժողովրդական երգեր՝ հաւաքուած Մ. Իսահակեանի , մարգարանական ուսումնասիրութիւն մը Ե. Լալանանցի , Օկիւսթ Բոնդի եւ գրական խնամասիրութեան վրայ յօդուած մը՝ Ս. Թառայանի , եւն. ։

Ա. Չ.

Իջ հաստաբակները ստորեւ երկու զեղեցիկ էջեր Պ. Ի. Լալանի , որ ամենէն յարգելի գէճերէն մէկն է արդի Յրանասային՝ իբրեւ պատմարան եւ իբրեւ գասախոս ։ Երկու էջերը կը թարգմանեն հոգին ու առատաբանութիւնը «առողջ Յրանասային» Առաջին հաստածը վերջաբանն է «Երկու տը Բորիի մէջ երեցած , յօդուածի մը ուր՝ Լալան , Պ. Զարկ Եւլեքի հետ խօսակցութեան մը ձեւով , Անդիտակ հանդէպ Յրանասայի երուանդները կը պոչուպանէր , երկու մեծ ազգերուն միջեւ համաձայնութեան մը անհրաժեշտութիւնը հաստատելու նպատակով ։ Երկրորդ բոլորեւ ու յատկապէս զգուշացնող մէկն է Յեղափոխութեան Յրանասային՝ ընդգրկմը՝ հրանաստեղծութեան եւ բունութեան պոչուպաններուն ։

— 0 —

ՅԻՄԱՆԱՅ ԵՒ ԱՆԳԼԻՒԿ

• • • Ահաւասիկ ուրեմն մեր պաշտպանողականը , ահաւասիկ մեր փաստերը ձերինհարուսն ղէմ ։ Գիտէ՞ք որ կրնայինք , ասիկցաւտ , դանդախիլ , եւ շատ բարձրաձայն , ձեր պատական մարդոց մէջ քանիին վերջին վարմունքներուն ու մանաւանդ ձեր մամուլին

համար , եւ յիշել վկայութիւնը Պ. Ճոն Մորլիի որ կ'ըսէր Յաշտոսայի խնդրոյն առիթով՝ «Չեմ կարծիր թէ ձիկնոյնքան անխեղաւ տաքերութեանց մէջ—եւ ասիկա կ'ըսեմ խօսքերս կ'ընելով—այսպիսի պարագայ մը երբեք ներկայացած ըլլայ ուր գործումը եւ պոչուտը ներքէ պէտք եղածէն այս ստեղծան անդին անցած ըլլան » Վայրկեան մը կ'ըսեմ կարծեւ թէ մատմը հետեւ էինք պատերազմէն ։

Պատերազմը . բայց ո՞վ գիտէ , հակառակ ձեր նաւային գերադասութեան , թէ պատերազմը ի՞նչ պիտի յառաջ բերէր , Աշխարհայարդի վիճակին մէջ ուր այնքան զէնքեր պատրաստ են այնքան բաղխումներու համար , գիտենք այժմէն թէ ինչպէս պիտի տեսնուի ան , բայց ի՞նչպէս պիտի աւարտէր , Թերեւս չափազանց ապահով կ'երեւալ պապային վրայ , Վայրկեան մը յուսացիք թէ Գուպայի խնդրոյն մէջ ձեր բունած ընթացքովը անդրադառնալու նոր գործութեան սիրտը ու թերեւս ներգրկակալութիւնը պիտի շահէիք , եւ թէ Ամերիկայի վրայ կ'ընեմ , Եւրոպայն պիտի հպատակեցնէիք ձեր կամքին . Նիգարակոսայի խնդիրը այդ մասին ձեր երազները փարատելու վրայէ , Մտածեցիք թէ երբեք , Եւրոպայն մէջ , ընդհանուր դաշնակցութիւն մը պիտի չկրնար կազմուիլ ձեզի ղէմ եւ թէ շատ թարմ յիշատակներ Վոթի չլինան անանցանելի պարիսպ մը պիտի կացուցանէին . եւ այսօր , ձեռն ունենալ կը ծանուցանեն իբրեւ հաւանական ինչ որ երէկ ձեզի , ինչպէս մեզի , անհնարին կ'երեւար .

Թողունք այս վարկածները : Մեր խօսակցութեան մէջ , հանեցաք ինձի խօսիլ այն խաղաղափէր զգացմանցը վրայ զոր անգլիացի ժողովրդին ստուար մեծամասնութիւնը կը տածէ Յրանասայի համար . տարակոյս մի՞ ունենա՞ք որ Յրանասայի ժողովրդին ամենաստուար մեծամասնութիւնը փոխադարձաբար նոյն զգացումները ունի ձեզի համար : Դուք եւ մենք չափազանց շատ պատճառներ ունինք իրարու հետ չկուեւելու համար : Մեր շահերը մեզի խաղաղութիւնը կը պատուիրեն : Մենք Յրանասացիքս չենք կրնար ձեռքէ հանել զձեզ որ յաճախորդներն էք մեր Արեւմուտքի նշանադներուն երկրագործական բերքերուն , մեր գինիներուն , ծխանչ-Գոնթի մեր վաճառքներուն , եւն. Իրանի անուաքներուն , եւն. Իրացի դուրս ձեր կողմէն գիտէք թէ մենք իբրեւ յաճախորդ ձեզի առաւել քան երբեք հարկաւոր